

tanın Dimaşk'ta yaptırdığı diğer camilerin de adlarını vermektedir. Nüreddin Mahmud aynı zamanda Nizâmülmülk'ten sonra çok sayıda medreseyi hizmete açan devlet adamıdır. Dimaşk, Humus, Hama, Ba'lebek, Halep ve Urfa medreselerinin zengin vakıfları vardı. Dimaşk'taki en-Nüriyyetü'l-kübrâ ve en-Nüriyyetü'l-Hanefiyyetü's-suğrâ onun yaptırdığı medreselerin en güzel örnekleridir. Yetimleri devletin koruması altına alıp onlar için okullar yaptırmış, dul kadınları ve düşkün kimseleri korumuş, toplumun hemen her kesimine hayat güvencesi sağlamıştır. Ayrıca çok sayıda han, ribât, hankah ve sebil inşa ettirmiştir. Dimaşk'ta yaptırdığı Dârülhadis Medresesi (Nüriyye Dârülhadis) Osmanlılar'a kadar uzanan güzel bir örnek oluşturur. Ancak medrese, 1893'te geçirdiği yangın sonucunda kuzey ve güney cephesindeki birkaç duvar dışında tamamen yıkılmıştır. Onun en değerli eserlerinden biri de günümüzde Dimaşk'ta müze olarak kullanılan bîmâristandır (bk. NÜREDDİN ZENGİ BÎMÂRİSTANI). Nüreddin Mahmud bunun bir benzerini Halep'te yaptırmıştır.

Haftanın belli günlerinde baş kadısı ve diğer kadılarla birlikte Dimaşk'ta yaptırdığı dârüladde oturup davalara bakan sultan ülkesinin hiçbir yerinde İslâm'a aykırı davranışlara izin vermemiştir. Ayrıca inşa ettirdiği bütün bu eserleri zengin vakıflarla desteklemiş, uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalarla halkın refah düzeyini yükseltmiştir. Tarihçiler onun gayri şer'î vergileri (mükûs) kaldırdığını ve adaletli bir vergi politikası takip ettiğini söyler. Dimaşk'ta ve diğer şehirlerde gerçekleştirdiği imar faaliyetleriyle ekonomik hayata canlılık kazandırmıştır. Kaynaklarda vakıflara tahsis ettiği arazi ve dükkân gelirlerinin yıllık 30.000 dinarı bulduğu, vakıflara yardım ve sadaka olarak 200.000 dinar dağıttığı belirtilmektedir. Nüreddin Mahmud müderrislere ve fukahaya, hac yollarına, fakir ve kimsesizlere, Ali evlâdına, gazi ve mücahidlere, müslüman esirlere, zâviye ve ribâtlara, hastahane, cami ve mescidlere yardım ederek toplumun sevgisini kazanmıştır. Onun döneminde başta Dimaşk olmak üzere Halep, Musul, Humus ve Hama gibi şehirler sosyal ve ekonomik açıdan büyük bir gelişme göstermiştir.

Nüreddin Mahmud Zengî'nin siyasî açıdan üç hedefi vardı. Bunlar, Suriye kıyalarına ve Sînâ yarımadasına sıkıştırmış olduğu Haçlı devletlerini ortadan kaldırmak, Mısır'daki Fâtımî Devleti'ne son verip İslâm dünyasını Abbâsî halifesinin şahsın-

da birleştirmek ve İstanbul'u fethetmekti. Abbâsî halifesine yazdığı bir mektupta ortaya koyduğu bu üç hedeften ikincisini gerçekleştirmiş, Haçlı devletlerini bütünüyle ortadan kaldıramamışsa da Kudüs'ün kurtarılmasına zemin hazırlamıştır. Kudüs'ün fethedileceğine inandığından Mescid-i Aksâ'ya konulmak üzere Halep'te sanat değeri çok yüksek bir ağaç minber yaptırmıştır. Selâhaddin-i Eyyübî'nin Kudüs'ü fethettiğinde Mescid-i Aksâ'ya koydurduğu bu minber 1969'da bir yahudi tarafından çıkarılan yangında yanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 511, ayrıca bk. İndeks; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XVI, 294-296; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 248-249; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1384/1964, s. 255-257, 265, 280; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 69-551; a.m.f., *et-Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mevşil* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tuleymât), Bağdad-Kahire 1382/1963, s. 1-174; İbnü'l-Adîm, *Buğyetü't-taleb* (Zekkâr), bk. İndeks; a.m.f., *Zübdetü'l-haleb*, II, 289-340; Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzateyn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-cil), I, 1-279; İbn Hallikân, *Veşeyât*, V, 184-189, ayrıca bk. İndeks; İzzeddin İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre fi zikri ümera'l-iş-Şâm ve'l-Cezire* (nşr. Sâmî ed-Dehân), Dimaşk 1375/1956, II, 85-229; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 531-539; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XII, 98-333; İbn Kâdi Şühbe, *ed-Dürri's-şemin fi sîreti Nüreddin: el-Kevâkibü'd-düriyye fi sîreti'n-Nüriyye* (nşr. Mahmûd Zâyid), Beyrut 1971; Ebû'l-Fazl İbnü's-Şihne, *ed-Dürri'l-müntehab fi târihi memleketi Halep* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1371/1952, s. 143-144, 445-447; Nuaymî, *ed-Dâris fi târihi'l-medâris* (nşr. Ca'fer el-Hasenî), Kahire 1988, I, 99-100, 606-649; *Urfuli Mateos Vekayî-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)* (trc. H. D. Andreasyan), Ankara 1962, s. 319; Corcî Zeydân, *Medeniyet-i İslâmiyye Târîhi* (trc. Zeki Muğâ-miz), İstanbul 1328, III, 396-397, 401, 444; N. Elisséeff, *Nür ad-Din*, Damas 1967, I-III; a.m.f., "Les monuments de Nür ad-Din, inventaire, notes archéologiques et bibliographiques", *BEO*, XIII (1949-51), s. 5-43; a.m.f., "La titulature de Nür ad-Din de' après ses inscriptions", a.e., XIV (1952-54), s. 155-196; a.m.f., "Nür al-Din Mahmûd b. Zankî", *EP* (İng.), VIII, 127-133; Ahmed Çelebi, *İslâm'da Eğitim-Öğretim Târîhi* (trc. Ali Yardım), İstanbul, ts. (Damla Yayınevi), s. 108-110, 112, 114, 121-130, 364-367; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, tür.yer.; Runciman, *Haçlı Seferleri Târîhi*, II, 197-334; Mahmûd Fâyiz İbrâhîm es-Sertâvî, *Nüreddin Zengî fi'l-edebî'l-'Arabî fi 'aş-ri'l-hurûbi's-salîbiyye*, Amman 1990; Bahattin Kök, *Nüreddin Mahmud Bin Zengî ve İslâm Kurumları Tarihindeki Yeri*, İstanbul 1992; a.m.f., "Mısır'ın Alınmasından Sonra Nüreddin Mahmûd'la Selâhuddin Eyyübî Arasında Ortaya Çıkan Soğukluğun Sebepleri", *TTK Belleten*, LVII/219 (1993), s. 413-446; Gülay Öğün Bezer, *Begteginiler (Erbil'de Bir Türk Beyliği)*, İstanbul 2000, bk. İndeks; Ebru Altan, *İkinci Haçlı Seferi*

(1147-1148), Ankara 2003, s. 50-53, 98-99, 104-106, 111, 117-124, 126; M. K. Setton, "Nüreddin'in Faaliyetleri" (trc. K. Yaşar Kopraran), *TAD*, IV/6-7 (1968), s. 505-520; İmâdüddin Halîl, "el-Cânibü'l-idârî fi memleketi Nüreddin", *Âdâbü'r-Râfideyn*, VIII, Musul 1977, s. 41-81; a.m.f., "en-Neşretü'l-filmî fi devleti Nüreddin Mahmûd Zengî", *el-Mevrid*, IX, Bağdad 1980, s. 97-112; İbrâhîm b. Muhammed b. Hamed, "Simâtü'l-hükmi'z-Zengî fi 'ahdi Nüreddin Mahmûd (541-569 h./1146-1174 m.)", *Mecelletü Câmî'ati'l-İmâm Muhammed b. Su'ûd el-İslâmiyye*, sy. 22, Riyad 1419/1998, s. 415-464; Selami Bakırcı, "Arap Şiirinde Nüreddin Mahmûd b. Zengî (D. 521/1118 - Ö. 569/1174)", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sy. 2, İstanbul 1999, s. 141-158; Y. Lev, "The Social and Economic Policies of Nür al-Din (1146-1174): The Sultan of Syria", *Isl.*, LXXXI/2 (2004), s. 218-242; Osman Turan, "Kılıç Arslan II.", *İA*, VI, 690-692; K. V. Zetterstéen, "Nür-ed-Din", a.e., IX, 358-361; Abdülkerim Özyayın, "Kılıçarslan II", *DiA*, XXV, 399-400.

BAHATTİN KÖK

NÜREDDİN ZENGİ BÎMÂRİSTANI

Dimaşk'ta
XII. yüzyılın ortalarında
inşa edilen dârüşşifâ.

Dimaşk'ta (Şam) Antakya Kapısı ardında yer alan yapı, doğu eyvanı üzerindeki mermer kitabesine göre 549'da (1154) Nüreddin Zengî tarafından yaptırılmıştır. Dimaşk'ın fethini takip eden süreç içinde tamamlanmış olan binanın daha sonra benzer kuruluşlara örnek teşkil edecek vakfiyesi de bu sırada tanzim edilmiştir. Zaman içinde yapıda önemli tamir ve tâdilâtlar yapılmıştır. Binaının içinde yer alan ikinci bir kitabeden, yapının 682'de (1283) Memlûklü Sultanı el-Melikü'l-Mansûr Seyfeddin Kalavun tarafından önemli ölçüde tamir ve tâdil ettirildiği, vakfiyesinin de yeniden düzenlendiği anlaşılmaktadır. Binaının süslemelerinin büyük çoğunluğu bu tamir ve tâdilâtta kalmıştır. Yapının orta avlusunun güneybatı köşesindeki kapısı üstünde yer alan stuko şebekenin binanın ilk süslemesinden kaldığı tahmin edilmektedir.

Merkezî bir avluya göre tanzim edilmiş dört eyvanlı plan şemasına sahip yapının köşelerinde dört büyük oda ve yanlarda ikişer küçük mekân yer almaktadır. Köşelerdeki odalar çapraz tonoz örtülüdür. İç avluya batı tarafından, görkemli görünüşü olan dış kapıdan geçilen bir giriş bölümünden doğrudan ulaşılmaktadır. Üzeri mukarnaslı sivri ve yüksek bir kubbe ile örtülü olan bu bölümün hemen bitişiğinde helâlâları ve abdest alma yerlerini ihtiva eden ortası havuzlu bir bölüm mevcuttur. Bu bölümün üstü de kubbeli olup ortasın-

da bir açıklık yer almaktadır. Bu mekânla irtibatlandırılması mümkün olan ana binaya bağlı bir başka binanın da mevcudiyeti kuvvetle muhtemeldir.

Yapının dışarıya açılan cephesi sokağın durumuna uygun biçimde düzenlenmiştir. Mukarnaslı bir üst bölümle nihayetlenen taç kapı dikkat çekici bir görünüşe sahiptir. Geçmeli geometrik süsleme biçimi sergileyen taçkapının giriş bölümünü göz alıcı bir girinti yapacak şekilde tanzim edilmiştir. Bu özellikleriyle kapının yeni etkilerle farklı kılınmış olağan üstü bir görünüşü vardır. Taçkapıdan geçilerek ulaşılan giriş bölümünün üzerini örten mukarnaslı kubbe ve bu kubbeye geçişi sağlayan mimari düzenleme de Zengî mimarisi içinde yakın benzerleri bulunan bir uygulama olup farklı ve şaşırtıcı bir atmosferin meydana gelmesini sağlamaktadır.

Çok sayıda devşirme malzemenin de kullanıldığı binanın ana eyvanı Suriye'ye has kemerli ve at nalı biçimi profiliyle ilginç bir görüntü verirken batı eyvanının yan duvarında yer alan iki küçük kemerli kapıda hemen hemen aynı görüntü söz konusudur. Batı eyvanındaki mukarnas teşkilâtı da binanın orijinal süsleme anlayışının bir parçası olmalıdır. Yapı bugün Arap Tıp ve Bilimler Müzesi (Methafü't-tıb ve'l-ulûm inde'l-Arab) olarak hizmet vermektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

K. Wulzinger – C. Watzinger, *Damaskus: Die Islamische Stadt*, Berlin 1924, tür.yer.; R. Dussaud, *la Syrie antique et médiévale illustrée*, Paris 1931, tür.yer.; J. Sauvaget, *Monuments historiques de Damas*, Beyrouth 1932, tür.yer.; N. Elisséeff, *Nûr ad-Dîn*, Damascus 1966, tür.yer.; a.m.f., "Les monuments de Nûr ad-Dîn: Inventaire, notes archéologiques et bibliographiques", *BEO*, XIII (1951), s. 5-43; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1972, I, 108-109; D. Sack, *Damaskus*, Mainz 1983, tür.yer.; M. Chamberlain, *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus: 1190-1350*; Cambridge 1994; E. Herzfeld, "Damascus: Studies in Architecture-I", *AI*, sy. 9 (1942), tür.yer.; Arslan Terzioğlu, "Selçuklu Türklerinin Ünlü Tıbbiyesi. Şam'daki Nureddin Hastanesi", *Bifaskop*, sy. 3 (7), İstanbul 1982, s. 20-28.

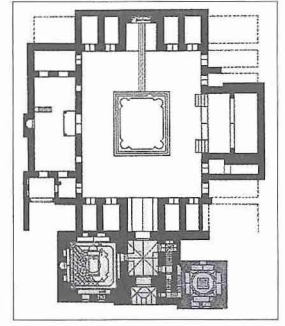
A. ENGİN BEKSAÇ

resesi (en-Nûriyyetü'l-kübrâ) adıyla da tanınan yapının taçkapısı üzerindeki altı satırlık kitâbede Şâban 567'de (Nisan 1172) tamamlandığı belirtilmiştir. Kitâbede bâninin Hanefî oluşuna işaret edilirken ikinci kapının üstündeki kitâbede Şâfiî mezhebiyle ilgili derslerin de okutulduğu kaydedilmiştir.

Bina, ortasında büyük bir havuz bulunan yaklaşık 16 x 20 m. ebadında merkezî bir avluya göre tanzim edilmiş üç eyvanlı bir plana sahip olup avlunun kible yönünde enine dikdörtgen planlı mescid yer almaktadır. Ortada geniş, yanlarda daha dar üçlü açıklıkla kuzeydeki avluya bağlanan yapıda yarım daire şeklindeki mihrap nişi oldukça derin tutulmuş ve dıştan çıkıntı halinde belirtilmiştir. Mescidin batı tarafında ana ibadet mekânı ile irtibatlı dikdörtgen bir mekânla doğu tarafında birbiriyle ve ana ibadet mekânıyla irtibatı olan iki dörtgen mekân bulunmaktadır. Bunlardan doğudakinin iç kısmında olanın daha doğudaki başka bir mekânla irtibatlı olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Avlunun ortasındaki havuz yaklaşık 6,5 x 7,8 m. ebadında olup batı tarafında bulunan yaklaşık 4,5 x 3,9 m. ebadındaki beşik tonoz örtüye sahip eyvanda mukarnaslı bir niş içinde yer alan çeşmeden gelen bir kanaldan su almaktadır. Eyvanın sağında ve solunda dikdörtgen planlı ikişer oda vardır. Avlunun kuzeyinde yer alan ve oldukça geniş olan eyvana iki yandan birkaç basamakla çıkılmaktadır. Bu eyvanın yanlarında uzun dikdörtgen odalar mevcuttur.

Avlunun doğu tarafındaki eyvan da batıdaki gibi üzeri beşik tonoz örtülü olup yanlarında dikdörtgen planlı ikişer oda bulunmaktadır. Burası geniş bir kapıyla medresenin giriş holüne bağlanmaktadır. Medresenin doğusunda yer alan giriş kapısına açılan bu hol çapraz tonoz örtüye sahiptir,

Nûriyye
Medresesi
ve Türbesi'nin
planı

kible tarafında ise Nureddin Zengî Türbesi'ne açılan bir kapı vardır. Kuzey tarafında medresenin üst katına odaların bulunduğu kısma ulaşan merdivenin kapısı bulunmaktadır. Dışarıya açılan kapı âbidevi bir taçkapı olarak tanzim edilmiştir; geniş bir girinti yapan bölümün üstü köşelerde yer alan pandantiflerle ulaşılan ilginç ve gösterişli bir tonoz örtüsüne sahiptir.

Giriş holünün kible yönünde bulunan Nureddin Zengî Türbesi 6,6 x 6,6 m. ebadında olup üzeri mukarnaslı bir kubbe ile örtülmüştür. Oldukça yüksek tutulmuş olan beden duvarları medresenin kütlelerini aşmaktadır. Kubbenin mukarnas dolgu su medrese üst hizasında yer alan üçlü pencerelerin seviyesinden başlayarak yükselmektedir. Üstteki birkaç sıra mukarnas etkili bir görünüm sağlanmaktadır. Türbenin içinde kible tarafında iki devşirme sü-tunçenin yer aldığı göz alıcı bir mihrap mevcuttur. Tam ortasında 1,30 x 2,60 m. ebadında ve 45 cm. yüksekliğindeki taş lahit üzerinde kitâbe bulunmaktadır. Ayrıca türbenin dört duvarına geniş bir kuşak halinde yazılmış Âyetü'l-kürsî mevcuttur. Girişin kuzey tarafında yer alan diğer türbe, Memlûklü Hükümdarı I. Baybars devrinin Dimaşk nâibi Cemâleddin Akkuş en-Necîbî es-Sâlihî'nin türbesidir. Yapı bir Memlûklü devri eseri olan Necibiye Medresesi'nin parçasıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

Safedî, *el-Vâfi*, IX, 323-324; K. Wulzinger – C. Watzinger, *Damaskus-Die Islamische Stadt*, Berlin 1924, tür.yer.; R. Dussaud, *La Syrie antique et médiévale illustrée*, Paris 1931; J. Sauvaget, *Les monuments historiques de Damas*, Beyrouth 1932; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1972, s. 108-109; D. Sack, *Damaskus*, Mainz 1983; M. Chamberlain, *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus: 1190-1350*, New York 1994; E. Herzfeld, "Damascus: Studies in Architecture-I", *AI*, sy. 9 (1942), s. 1-53; N. Elisséeff, "Les monuments de Nûr ad-Dîn: Inventaire, notes archéologiques et bibliographiques", *BEO*, XIII (1951), s. 24-26.

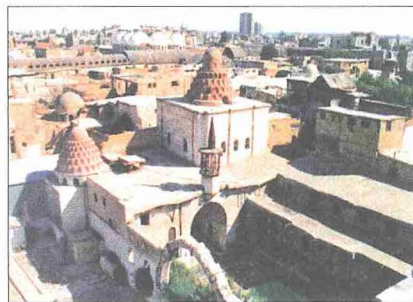

A. ENGİN BEKSAÇ

NÜREDDİN ZENGİ KÜLLİYESİ

Dimaşk'ta
XII. yüzyılın ikinci yarısında
inşa edilen külliye.

Nureddin Mahmud Zengî'nin Dimaşk'ta (Şam) yaptırdığı önemli eserlerden biri olup medrese, mescid ve bâninin türbesinden meydana gelmiştir. Nuriyye Med-

Nûriyye Medresesi ve Türbesi – Şam